

YEGANƏ QURBANOVA

AzTU

yeganə.@mail.ru.

İNGİLİS DİLİNİN LÜĞƏT TƏRKİBİNİN ZƏNGİNLƏSMƏSİNDƏ ALINMA SOZLƏLİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Key words – borrowed words, word stock, etymology, polysemy, archaism, neologism,

Açar sozlər – alınma sozlər, lüğət ehtiyatı, etimologiya, çoxmənalılıq, arxaizim, neologizim,

Ключевые слова – заимствованные слова, запас слов, запас слов, этимология, многозначность, архаизм, неологизм.

. Qədim ingilis dilində alınma sozlərin bir necə mərhələləri müşahidə edilir və onun çox zəngin və geniş soz ehtiyatı olduğunun şahidi olur. Ən qədim mənbəyə müraciət etsək bu ümumi Hind- Avropa – dillər ailəsindən bəhrələnən mərhələdir ki, burada rast gəlinən sozlər mənşə etibarilə digər Hind – Avropa dilləri ailəsinə daxil edilən dillərdə də rast gəlinir.

Yeni ingilis dili sürətlə inkişaf etməkdədir. Hal-hazırkı lüğətlərin toplusuna nəzər salsaq görərik ki, ingilis dilinin soz ehtiyatının dəqiq sayını bilmək çətindir. Sözlərin bir çoxu qədim, orta ingilis dili mərhələlərində işlənib. Yeni ingilis dilində bu sozlərə rast gəlinmir və yeni sozlərin sayı kəskinləşib və işləkdən çıxmış sozlərdən xeyli sayda çoxdur. Həm daxili, həm xarici ünsürlərin təsirindən yeni alınma sozlər ingilis dilinin lüğət tərkibini zənginləşdirir, yenilədir.

Təxmini hesablara görə 300 milyon insan ingilis dilində doğma dil kimi danışır və bir o qədər də ondan əcnəbi dil kimi, 100 milyon isə ondan işlə əlaqədar istifadə edirlər.

Həyatın bir çox sahələrində, əsasən texniki elmlər, diplomatiya, turizm kimi strukturlarda bu dildən geniş istifadə edilir. 45 ölkədə ingilis dili rəsmi və qeyri rəsmi dil kimi fəaliyyət göstərir, bir çox ölkədə status kimi qəbul edilməyə də ondan geniş şəkildə istifadə edirlər və o, cəmiyyət arasında nüfuz qazanmışdır. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, heç bir dil bu qədər geniş vüsət almamış və dünya dilləri arasında bu qədər yayılmamışdır. Biznes müqavillələrinin demək olarkı yarısı bu dildə bağlanır. Struktur göstəricilərinə baxsaq elmi əsərlərin, jurnalların 3/2- si ingilis dilində nəşr edilmişdir. Proseslərin bu cür gedişatı dilin daha da zənginləşməsi ilə, çoxmənalılığın inkişafı ilə nəticələnir, sozlər artıq öz etimoloji mənasından hətta cıxaraq yeni mənalar kəsb edir. Etimoloji sözlərin mənbəyi əsasən aşağıdakı elementlərdir:

1) Latin, 2)Skandinaviya, 3)Fransız dilləri:

İlk latın mənşəli sozlər ingilis dilində hələ onların əcdadları ünsiyyət yolu ilə keçmişdir. Bunlar xüsusi ilə gündəlik ehtiyac, tələbat mallarının adları, məişət xarakterli əşyalar daxil olmaqla ərzaq, geyim, avadanlıq kimi yeni adları əhatə edirdi.Latın dilindən alınma sozlər ingilis dilinin tarixində həm böyük rol oynamış, həm də bu günə qədər işlənməkdədir davam etməkdədir. Lakin bəzi mənbələrə görə belə sozlərin əksəriyyəti latın dilinə yunan dilindən nüfuz edib.məs.bishop,church,devil və s.Təxminən 15-16 – cı əsrlərdə latın dili artıq geniş miqyasda inkişaf edərək bütün elm sahələrinə nüfuz etmiş və beləliklə ingilis dilində latın mənşəli sozlərin sayı durmadan artırdı. Belə sozlər xüsusiilə də latın dilini yaxşı bilən şəxslər tərəfindən yazılı şəkildə yayılmağa başlamışdı.

Məsələn:antena- antenmae, index- idices, datum- data, sratum- srata, phemomenon- phenomena, axis- axes, formula- formulae və s. kimi sozlər daha çox yayılmışdır.Bu sozlərin sozlərin latın mənşəli olmaları xüsusiilə onların suffiks vasitəsi ilə sübut olunur ki, feillərdə adətən ate, ute şəkilcisi əlamət göstəricisi kimi götürülür, exasprute, absolute, atribute,salute, contribute: adj kimi- ant, ent, ior, alParticipiant, reluctant, evident, superident, superior İngilis sozlərinin genişlənməsinə təsir edən ikinci amil skandiviya amilidir ki, bu da 8 – 10 cu əsrlərdə onların Britaniya adlarında məskunlaşmaqları ilə əlaqədardır. Lakin bu sozlərin daha dəqiq mənbəyini izah etmək bir qədər çətinlik yaradır, belə ki, hər ikisi german dillərinin təsiri altında olublar; husband, fellow, knife, leg, wing, forget kimi sozlər bu qrupa aid edilir. Qədim ingilis dili qərbi german, xususiilə anglo-saxon və jutes (bu iki, cənubi Danimarka və şimali Almaniya) tayfalarının e.əvvəl 5- ci əsrdə Britaniyanı işğal etməklə öz dillərini onlara mənimsətmişlər, nəticədə dinin soz ehtiyatı zənginləşməkdə davam edirdi. Ardınca işğal olunmuş Kelt tayfalarının dilindən də xeyli sayda sozlər ingilis dilinə keçərək onun soz ehtiyatının zənginləşməsinə səbəb olmuşdur.Bütün bu dediklərimiz, dilin trixi nöqteyi nəzərindən tarixci və dilşünas alimlər tərəfindən irəli sürülən mülahizələrdir.

Bu tədqiqatların çoxusu yazılı mənbələrə əsaslanır və müxtəlif alimlərin ümumiləşdirilmiş fikirlərinin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.Lakin hər hansı bir dilin lüğət ehtiyatlarının zənginləşməsi yalnız dilin tarixi ilə məhdudlaşmayıb gün- gündən inkişaf edir, böyüyür və zənginləşir. Belə ki,bütün dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də neologizimlərin təzahürü öz aktuallığını durmadan artırır.

Oksford lüğətinin redaktor müavini Filip Durkin “ ingilis dilindən başqa dillərə keçən sozlərin miqdarı ingilis dilinin başqa dillərdən aldığı sozlərdən daha azdır” deyər ingilis dilində alınma sozlərin bu günkü vəziyyətini belə şərh etmişdir. O, bu fikirlərini daha çox qonşu ölkələrlə olan sıx

munasibətlərlə əlaqələndirmiş və prosesin hər gün davam etdiyini qeyd etmişdir. O bu sözlərin əksəriyyətinin əvvəl şifahi şəkildə işlədilməsi tədricən ədəbiyyata sözlərin əksəriyyətinin əvvəl şifahi şəkildə işlədilməsi və tədricən ədəbiyyata daxil olması və daha sonra Oksvord lüğətində yer alması prosesi kimi müəyyən ardıcılıqla göstərmişdir. Məsələn "suşi" sözünün ingilis dilində səsləndirilməsi (eşidilməsi) uzun illər bundan əvvəl verib, küçələrdə, super marketlərdə, yeməxanalarda bu sözə tez-tez gəlinirdi, tədricən alınma söz adı altında ingilis ədəbiyyatında (qəzet, jurnal, filimlərdə, lüğətlərdə) rast gəlinməyə başladığını nümunə kimi göstərirdi. Lakin hec vaxt skandinaviya dilindən götürülmüş leg, sky, take, tey və ya fıransız dilindən keçmiş peace, war, fust, very sözləri ingilis dilinin lüğət tərkibinə nüfuz edə bilməmişdir.

Ona görə yox ki, bu sözlərin uzun tarixi var, ona görə ki, ingilis dili artıq bu sözləri öz fonetik qaydalarına tabe edərək doğmalaşdırmışdır. Müasir ingilis dilinin global dil kimi çox böyük ünsiyyət vasitəsinə çevrilməsi, ondan istifadə edənlərin sayının günü-gündən artması dilin zənginləşməsinə çox böyük təsir edir. Belə ki, artıq biz bu gün ingilis dilinin inkişafının müxtəlif zamanlardan danışa bilərik. Standart dil səviyyəsindən fərqli olaraq müxtəlif ərazilərdə yaşayan ingilis dili xalqlar öz çevrəsində ingilis dilinə yeni anlayışlar, sözlər əlavə etməklə davam edirlər. Məsələn Yeni Zelandiya əhalisi maori(maori) mənşəli sözlərdən istifadə edərək onları lüğətlərinə daxil edir və bu da onların bütün dünyaya yayılmasına gətirib çıxardır; Aroha-sympathy, understanding, kia-ora greeting or farewell; cranachan- a type of dessert; pibroch- bagpipe music- kimi nümunələri göstərə bilərik.

Texnika və elm sahəsində alınma sözlər isə daha çox donor sözlər kimi qiymətləndirilə bilər, yəni (internet, komputer, cellphone, meeting, buisines) çünki bu sözlər bir çox dillərdə işlənir və qida məhsulları, ərzaq, içki adları kimi anlayışlar digər dillərə dəyişmədən keçir. Beləliklə bir çox dillərdə olduğu kimi ingilis dili də bir tərəfdən digər xalqların dilindən sözlər alır, digər tərəfdən isə sözlər başqa xalqlara ötürülür. Bu bir qarşılıqlı prosesdir, həmişə də əsrlər boyu davam edib, indi isə daha sürətlə inkişaf edir. Texnikanın inkişafı sözlərin daha çox geniş vüsət alınmasına imkan yaradır. Eyni fikri Azərbaycan dilində də aid etmək olar. Bu günkü Azərbaycan dilində olan yeni sözlərin işlənmə sayı əvvəlki olar. Bu çox sevindirici haldır ki, deməli bizim dilimizin inkişafı regional durumdan, beynəlxalq əlaqələrin inkişafından bəhrələnməyi bacarır.

Ədəbiyyat

1. "Cambridge Encyclopedia of the English Language" by David Cr. (Cambridge Un Press, 1995)
2. "English as a global language" by David Crystal (Cambridge University Pre, 1997)
3. Fennell, Barbara 1998. A history of English. A sociolinguistic approach. Oxford: Blackwell.

Y.Kurbanova

The role of borrowings in enrichment of the english language

Sammary

As it is konwn boorowed words comprise more than half of the language vocabulary . These borrowings have found their way through the language from many sorces, forming consequently diversity of ethymological starta. The first borrowed words entered the language of the forefathers of the English nation before they came to Britain. From the first days of the formation of the English vocabulary. Borrowed words play a great role in this direction. Thus, as in many languages, English language also comes from other languages. It is a mutual process, it has always been going on for centuries, and now it is developing faster. The development of technology creates great opportunities for the wider range of words.

In this article we can come to such a conclusion that either in the English linguistics history or in the Azerbaijan linguistics history the creation of the history of vocabulary is very ancient. The types of existing dictionaries are very different. But the English vocabulary has more ancient history than Azerbaijan. The history of vocabulary has been widespread. It has been understood from this that the great English-Azerbaijani dictionary is a large group of multilingual words.

Роль заимствованных слов в обогащении английского языка

Резюме

Как известно, заимствованные слова занимают в слове основное место. Заимствованные слова обогащаются от многих Источников и приводят к разнообразию этимологических слоев языка. Первые заимствованные слова появились в английском языке со стороны их предков до появления их в британии. надо подчеркнуть несколько факторов, действующие на обогащение лексических запасов слов, В этой отрасли большое внимание уделяется заимствованным словам.-из языков других народов, а с другой стороны, слова передаются на другие языки. Это взаимный процесс, он всегда веками велся,теперь он развивается быстрее.В этой статье мы можем прийти к такому заключению, либо в истории английской лингвистики, либо в истории азербайджанской лингвистики создание истории словаря очень древнее. Типы существующих словарей очень разные. Но английский словарь имеет более древнюю историю, чем Азербайджанский словарь.

Rəyçi: Elmira Ağahüseynova
Filologiya elmləri namizədi,dosent.